

Konstitucinė doktrina ir Konstitucijos interpretavimo (ne)laisvė

Toma Birmontienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos

Viešosios teisės instituto profesorė

Socialinių mokslų (teisė) daktarė

Ateities g. 10, LT-08303 Vilnius, Lietuva

El. paštas: t.birmontiene@mruni.eu

Pagrindiniai žodžiai: Konstitucinis Teismas, oficialus Konstitucijos aiškinimas, konstitucinės doktrinos plėtojimas, konstitucinės doktrinos reinterpretavimas

*„Konstitucinis Teismas <...> nėra visiškai **laisvas**, jį saisto jo paties sukurti precedentai ir jo paties suformuota tuos precedentes pagrindžianti oficiali konstitucinė doktrina“ (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas).*

Įvadas

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 30 veiklos metų laikotarpis – svarbi data apžvelgti Konstitucijos aiškinimo, konstitucinės doktrinos raidą. Nors Konstitucijos tekstas – tai ir jos kūrėjų veiklos rezultatas, kurį norėdami išsiaiškinti turime vertinti jų siekius, ginčus, kompromisus, idėjas, vis dėlto Konstitucijos priėmimas lemia ir tai, kad ji gyvena savo savarankišką gyvenimą, ir šiame kelyje ji susiduria su problemomis, iššūkiais, kurių niekaip negalėjo numatyti jos teksto kūrėjai. Todėl Konstitucinio Teismo įgaliojimai oficialiai aiškinti Konstituciją kečia didelius išskirtinius reikalavimus Konstituciniam Teismui formuojant konstitucinę doktriną, kuri lemia ir jurisprudencinės konstitucijos koncepcijos įsitvirtinimą konstituciocentrinėje Lietuvos teisės sistemoje. Taigi, neišvengiamai kyla klausimas, kiek yra laisvas Konstitucinis Teismas, siekdamas puoselėti gyvosios konstitucijos sampratą ir plėtoti konstitucinę doktriną, nekeičiant, o kartais ir pakeičiant jau suformuluotus konstitucinės doktrinos – Konstitucijos aiškinimo doktrininius teiginius, suteikiančius Konstitucijos nuostatomis, *inter alia*, platesnę, nei kad jos tekstinė išraiška, prasmę, kokios yra šios teisinės kūrybinės veiklos ribos?

Konstitucinės doktrinos formavimas – sudėtinga moksliniais kriterijais grindžiama Konstitucinio Teismo veikla, sprendžiant konstitucinės justicijos bylas. Konstitucinis Teismas formuluoja kriterijus, kuriais jis ir turėtų remtis. Juos peržvelgus – akivaizdu, kad Konstitucijos nuostatų interpretavimo laisvė gali būti suprantama labai sąlygiškai. Vis dėlto *subjektyvaus* Konstitucinio Teismo požiūrio išvengti negalėtume, nes teisėjai, analizuodami konkrečios konstitucinės justicijos bylos teisinės faktines aplinkybes, ieškodami atsakymo Konstitucijos eksplikitinėse ir implicitinėse nuostatose, formuluoja bylos sprendimo argumentus, atsižvelgdami į įvairias aplinkybes, *inter alia*, atitinkamo valstybės ir visuomenės raidos laikotarpio puoselėjamas vertybes, taip pat *geopolitinius* ir kitus išorinius veiksnius, kaip antai COVID-19 pandemija, ir kt. Gali kisti ir požiūris į tam tikrus Konstitucijos nuostatų interpretavimo įkvėpimo šaltinius, jų reikšmingumą, pavyzdžiui, į šiuo metu kai kurių tarptautinių sutarčių veiksmingumą, jų nuostatų realaus įgyvendinimo galimybes Rusijos karinės agresijos Ukrainoje metu.

Objektyvių aplinkybių nulemtas subjektyvus Konstitucinio Teismo teisėjų požiūris ir gali būti suprantamas kaip Konstitucijos nuostatų interpretavimo laisvė, kuri yra būtina, jeigu tikime gyvosios Konstitucijos ilgaamžiškumu. Be abejo, apie tokią laisvę galėtume svarstyti tik jeigu Konstitucinis Teismas ir teisėjai yra nepriklausomi, nepažeidžiamos jų nepriklausomumo garantijos. Todėl ir vertindami Konstitucinio Teismo Konstitucijos nuostatų interpretavimo laisvę turime analizuoti konkrečias aplinkybes, kurios, manytina, po kelių dešimtmečių gali būti įvairiai vertinamos. Kartais ir dešimtmečių neprireikia, kad pakistų požiūris į tokias konstitucines vertybes, kaip antai asmens laisvė, judėjimo, veiklos pasirinkimo laisvė, kurios buvo varžomos pandemijos metu, tai neišvengiamai lemia ir konstitucinės doktrinos raidą¹.

Vertinant konstitucinės doktrinos raidą, akivaizdu, kad Konstitucijos, kaip aukščiausiosios teisės, samprata, suformuluota Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarime, išlieka esmine Konstitucijos interpretavimo doktrinine nuostata. Ji yra ir mokslinės doktrinos analizės objektas, Konstitucijos aiškinimo problemos yra analizuojamos įvairiuose Lietuvos teisės mokslininkų darbuose (kaip antai Jarašiūnas, 2006; Kūris, 2008; Mesonis, 2008; Mesonis, 2009; Mesonis, 2010a; Mesonis, 2010b; Mesonis, 2010c; Mesonis, 2011; Sinkevičius, 2005; Šileikis, 2006; Žalimas, 2018; Birmontienė, 2007; Birmontienė, 2021; Birmontienė, 2022a; Birmontienė, 2022b). Konstitucijos, konstitucinės teisės interpretavimo klausimai yra aktualūs ir plačiai diskutuojami kitų šalių mokslininkų darbuose (pavyzdžiui, Breyer, 2015; Gardos-Orosz ir Szente, 2021), išskirtini A. Barak darbai (Barak,

1 Konstitucijos 20 straipsnyje įtvirtintos asmens laisvės neliečiamumas yra interpretuojamas ir Konstitucinio Teismo 2023 m. birželio 7 d. nutarime, siekiant atskleisti šios laisvės sąsajas su kitomis esminėmis žmogaus teisėmis.

2007; Barak, 2008), kuriuose atskleidžiama itin plati teisės, taip pat ir konstitucinės, aiškinimo metodologija.

Iš gausios konstitucinės jurisprudencijos sudėtinga išskirti svarbiausius klausimus, skirtus Konstitucijai aiškinti, nes visi Konstitucinio Teismo aktai jau tapo ir 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos istorijos puslapiais, reikšmingais jurisprudencinės konstitucijos šaltiniais. Šio straipsnio naujumą ir tikslą padeda atskleisti pasirinktas tyrimo aspektas – siekiama apžvelgti, kaip konstitucinės doktrinos tęstinumas, vienas iš esminių gyvosios konstitucijos principų, suponuoja jos plėtrą, kokiomis prasmėmis konstitucinės doktrinos plėtojimo procesas atskleidžia konstitucinėje jurisprudencijoje ir kiek laisvas yra Konstitucinis Teismas formuluodamas konstitucinę doktriną.

1. Konstitucijos interpretavimo doktrinos bruožai

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje Konstitucijos interpretavimas yra suprantamas kaip jos *expressis verbis* ir implicitinių nuostatų, principų aiškinimas, kuris lemia konstitucinės doktrinos plėtojimą, *inter alia*, jos kaitą. Konstitucinės jurisprudencijos tęstinumas lemia ir tai, kad konstitucinė doktrina gali, o kartais ir turi būti koreguojama.

Konstitucinės doktrinos tęstinumas, vienas iš esminių gyvosios konstitucijos principų, suponuoja jos plėtrą. Vis dėlto konstitucinės doktrinos plėtojimo procesas gali turėti įvairių prasmę. Jis gali būti suprantamas ir kaip Konstitucinio Teismo originalus Konstitucijos nuostatų, jos principų aiškinimas, ir kaip tokio aiškinimo tolesnis papildymas tam tikrais elementais, nekeičiančiais interpretuojamų nuostatų prasmės (ir esmės). Tai suponuoja Konstitucinio Teismo praktikos vientisumą, jos nuspėjamumą, suteikia papildomą Konstitucijos stabilumo (gal net statiškumo) įvaizdį. Konstitucinės doktrinos plėtojimo samprata gali apimti ir tokio aiškinimo pokyčius, kai, siekiant doktriną plėtoti susiduriama su neišvengiama būtinybe keisti tokio aiškinimo tam tikrus elementus, taigi, suteikti tokiam aiškinimui kitą, kartais ir priešingą prasmę, tai Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje įvardijama kaip oficialios konstitucinės doktrinos reinterpretavimas (koregavimas).

Konstitucinio Teismo suformuotoje konstitucinės justicijos praktikoje oficialios konstitucinės doktrinos plėtojimas neretai turi siauresnę prasmę – tai tik doktrinos originalus formulavimas ar tokio formulavimo papildymas nuosekliais aiškinimo prasmę praturtinančiais elementais. Vis dėlto Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarime matome ir platesnę šio termino prasmę, apimančią kelias konstitucinės doktrinos plėtros sampratos plotmes – gyvosios konstitucijos doktrinos pripažinimas lemia ne tik oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtojimą, bet ir jos reinterpretavimą (koregavimą); oficialios konstitucinės doktrinos

tolesnis aiškinimas ir plėtojimas, *inter alia*, oficialių konstitucinių doktrininų nuostatų reinterpretavimas.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje konstitucinės doktrinos plėtojimas, suprantamas ir kaip konstitucinės doktrinos kūrimas, sampratos papildymas, ir oficialių konstitucinės doktrinos nuostatų reinterpretavimas, sukelia vienodus padarinius – tai nėra pagrindas kreiptis į Konstitucinį Teismą siekiant pakeisti, peržiūrėti ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtus nutarimus, išvadas, sprendimus, kuriais buvo baigta konstitucinės justicijos byla (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas).

Taigi, konstitucinės doktrinos plėtojimas, kaip esminė konstitucinės doktrinos tęstinumo prielaida, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje gali būti suprantamas ne tik kaip jos formulavimas, nuoseklus vystymas (papildymas naujais elementais), bet ir tapatinamas su jos koregavimu ar reinterpretavimu.

1.1. Konstitucinės jurisprudencijos tęstinumas ir oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtojimo (siaurąja prasme) pagrindai

Konstitucinis Teismas dar 2001 m. liepos 12 d. nutarime suformulavo savo išskirtinius konstitucinius įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją². Konstitucinis Teismas formuoja oficialiąją konstitucinę doktriną³ atskleisdamas Konstitucijos turinį (Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas), prasmes, naudodamasis įvairiais metodais – nesuabsoliutindamas ne tik pažodinio (lingvistinio, verbalinio) metodo, bet ir bet kurio kito Konstitucijos aiškinimo būdo, *inter alia*, sisteminio, bendrųjų teisės principų, loginio, teleologinio, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinio, lyginamojo⁴, negalima Konstitucijoje nustatyto teisinio reguliavimo priešpriešinti (Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas). Konstitucinio Teismo Konstitucijos aiškinimo doktrinoje svarbus vertybinis Konstitucijos teksto ir jos dvasios⁵ interpretavimas. Konstitucija yra suprantama kaip teisinė realybė, grindžiama ne tik eksplicitinių nuostatų visuma (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas), esminę reikšmę turi *konstituciniai principai*, Konstitucijos vientisumas, integralumas, joje įtvirtintų vertybių pusiausvyra

2 Taip pat žr. Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d., 2003 m. spalio 29 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2004 m. liepos 1 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimus, 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimą.

3 Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 14 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai.

4 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. birželio 6 d., 2012 vasario 27 d. nutarimai.

5 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. birželio 6 d., 2012 vasario 27 d. nutarimai.

(Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 6 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas oficialioje konstitucinėje doktrinoje gali konstatuoti ir tai, koks Konstitucijos aiškinimas yra negalimas (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Visuose Konstitucinio Teismo aktuose, kuriuose yra interpretuojama Konstitucija, aiškinant jos normas ir principus (eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtintus Konstitucijos tekste), – formuojama oficialioji konstitucinė doktrina savo turiniu saisto ir teisę kuriančias, ir teisę taikančias institucijas (pareigūnus), neišskiriant nė bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų; jie negali aiškinti Konstitucijos nuostatų kitaip, nei savo aktuose yra išaiškinę Konstitucinis Teismas⁶.

Viena iš esminių Konstitucijos interpretavimo doktrininų nuostatų yra Konstitucinio Teismo suformuota doktrina, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų ar vidinių prieštaravimų⁷.

Pažymėtina, kad teisinės valstybės principas lemia Konstitucinio Teismo jurisprudencijos tęstinumą⁸. Konstitucijos aiškinimas turi būti nuoseklus nuostatų aiškinimo plėtojimo procesas⁹, pagrįstas teisėtų lūkesčių, teisės nuspėjamumo principais¹⁰, grindžiamas precedento principu (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas).

Taigi, Konstitucinio Teismo 2001–2006 m. jurisprudencijoje buvo suformuluoti pagrindiniai konstitucinės doktrinos interpretavimo, jos tęstinumo kaip plėtros (siaurąja prasme) principai, kurie iš esmės nekito vėlesnėje Konstitucinio Teismo formuojamoje konstitucinėje doktrinoje.

1.2. Konstitucinės jurisprudencijos tęstinumas kaip oficialiosios konstitucinės doktrinos reinterpretavimas

Gyvosios konstitucijos doktrinos pripažinimas lemia ir konstitucinės doktrinos reinterpretavimo (koregavimo) galimybes. Konstitucijos stabilumas yra vertybė,

6 Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas, 2006 m. kovo 28 d. nutarimas.

7 Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai.

8 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2003 m. gegužės 30 d. nutarimai, 2004 m. vasario 13 d. sprendimas, 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai.

9 Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. byloje pažymėjo, kad oficiali konstitucinė doktrina atitinkamų Konstitucijos nuostatų aiškinimo klausimu yra formuojama ne „visa iškart“, bet „byla po bylos“, vienus tos doktrinos elementus (fragmentus), atskleistus ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose, papildant kitais, atskleidžiamais Konstitucinio Teismo aktuose, priimamuose naujose konstitucinės justicijos bylose.

10 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarime pažymėta, kad Konstitucinis Teismas, sprenddamas analogiškus konstitucinius ginčus, vadovaujasi ankstesnėse bylose suformuota doktrina, atskleidžiančia Konstitucijos turinį; Konstitucijos nuostatų sampratą, atskleidžiamas naujus, konkrečios bylos tyrimui būtinus Konstitucijoje nustatyto reguliavimo aspektus.

bet ji negali būti suprantama kaip statinis reiškinys, neatspindintis besikeičiančios tikrovės. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje oficialiosios konstitucinės doktrinos reinterpretavimo tikslu įvardijama ir galimybė atskleisti giluminę Konstitucijos potencialą nekeičiant jos teksto ir šiuo atžvilgiu pritaikyti Konstituciją prie socialinio gyvenimo pokyčių, nuolat kintamų visuomenės ir valstybės gyvenimo sąlygų, užtikrinti Konstitucijos, kaip visuomenės ir valstybės gyvenimo teisinio pagrindo, gyvybingumą (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas).

Vis dėlto, žvelgiant į Konstitucinio Teismo per tris dešimtmečius suformuotą doktriną, gali susidaryti nuomonė, kad konstitucinės doktrinos reinterpretavimas yra nors ir neišvengiamas, bet nepageidaujamas, turintis neigiamą prasmę Konstitucijos aiškinimo atvejais. Konstitucinės doktrinos keitimas, suteikiant jai kitą, nei anksčiau konstitucinėje doktrinoje formuluojamą prasmę (kartais iš esmės priešingą prasmę¹¹), yra suprantamas ne kaip doktrinos papildymas, bet kaip doktrinos keitimas (reinterpretavimas, koregavimas), turintis tam tikrą neigiamą emocinį Konstitucijos nuostatų, jos principų aiškinimo krūvį.

Konstitucinis Teismas oficialiosios konstitucinės doktrinos reinterpretavimo pagrindus ir principus iš esmės suformulavo 2006 m. konstitucinės justicijos byloje. Konstitucijos nuostatų sampratos ir oficialiųjų konstitucinių doktrininių nuostatų reinterpretavimas, kai oficialioji konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pripažįstama išimtinė Konstitucinio Teismo kompetencija (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas).

2006 m. kovo 14 d. nutarime, aiškinant konstitucinės jurisprudencijos tęstinumą, pabrėžiama, kad jis apima ir konstitucinės doktrinos reinterpretavimą, visų pirma tais atvejais, kai yra padaromos Konstitucijos nuostatų pataisos. Įsigaliojus Konstitucijos pataisai, kuria yra pakeičiama Konstitucijos nuostata (-os), kurių pagrindu buvo suformuluota ankstesnė oficialioji konstitucinė doktrina, Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją turi išimtinis įgaliojimus konstatuoti, ar aiškinant Konstituciją dar galima remtis (ir koku mastu) ankstesnių Konstitucijos nuostatų pagrindu suformuluota konstitucine doktrina¹²; reinterpretuoti oficialius konstitucinius doktrininius teiginius gali būti būtina ir tada, kai Konstitucijoje įtvirtinama nauja nuostata, kuria iš esmės pakoreguojamas visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo turinys; išimtinis įgaliojimas konstatuoti, ar aiškinant Konstituciją dar galima remtis ankstesne oficialiąja konstitucine doktrina, turi tik Konstitucinis Teismas.

11 Kaip vieną ankstyvosios konstitucinės doktrinos reinterpretavimo atvejį galėtume vertinti Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d. nutarime Konstitucijos 29 straipsnio nuostatų, skirtų asmenų lygybės principui aiškinti, kaip skirtų jau ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims.

12 Nors šios nuostatos buvo pradėtos aiškinti Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarime, vis dėlto esminės doktrininės nuostatos plėtojamos vėlesniuose Konstitucinio Teismo aktuose, be kita ko, 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. sausio 24 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimuose.

Konstitucinio Teismo doktrinoje formuluojami ir kai kurie konstitucinės doktrinos reinterpretavimo pagrindai, *inter alia*, jiems priskirtume minėtas Konstitucijos pataisas, kurios yra vienas iš svarbiausių konstitucinės doktrinos reinterpretavimo pagrindų. Konstitucinis Teismas, plėtodamas konstitucinės doktrinos reinterpretavimo pagrindus, suformulavo doktriną, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas taip pat galėtų būti vertintinas kaip vienas jų, tačiau pats savaime jis negali būti konstituciniu pagrindu reinterpretuoti (koreguoti) oficialiąją konstitucinę doktriną (jos nuostatas), jeigu tokia reinterpretacija, kai nėra atitinkamų Konstitucijos pataisų, iš esmės pakeistų visuminį konstitucinį teisinį reguliavimą (*inter alia*, konstitucinių institutų integruotumą), taip pat pažeistų Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistemą, sumažintų Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijas (Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas).

Taigi visuminis konstitucinis teisinis reguliavimas, Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistemos integralumas yra esminiai kriterijai, į kuriuos privalo atsižvelgti Konstitucinis Teismas vertindamas Europos Žmogaus Teisių Teismo (taigi ir kito tarptautinio teismo) sprendimą, kaip galimą pagrindą reinterpretuoti suformuotą konstitucinę doktriną.

Pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo formuojamoje konstitucinės doktrinos reinterpretavimo doktrinoje oficialiosios konstitucinės doktrinos reinterpretavimo pagrindas negali būti atsitiktiniai (teisės atžvilgiu) veiksniai (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas formuoja ir esminius konstitucinės doktrinos reinterpretavimo formaluosius kriterijus: konstitucinės doktrinos reinterpretavimas turi būti aiškiai ir racionaliai argumentuotas atitinkamame Konstitucinio Teismo akte¹³, Konstitucinio Teismo baigiamuosiuose aktuose.

Pažymėtina, kad 2006 m. priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose suformuluoti konstitucinės doktrinos reinterpretavimo pagrindai ir principai, pakartoti vėlesnėse Konstitucinio Teismo konstitucinės justicijos bylose, iš esmės lieka nepakitę. Vis dėlto galime matyti ir tam tikrus nebylios reinterpretacijos atvejus, kai konstitucinė doktrina konstitucinės justicijos bylose pakartojama, nutylint kai kuriuos jos esminius elementus, tai pasakytina apie teisės kreiptis į teismą, kaip absoliučios, metamorfozes¹⁴.

13 Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 14 d. nutarime tokiems atsitiktiniams teisės požiūriu veiksniams, kurie negali lemti oficialiosios konstitucinės doktrinos koregavimo, priskyrė vien Konstitucinio Teismo sudėties pasikeitimą.

14 Teisės kreiptis į teismą kaip absoliučios doktrininiai pokyčiai analizuojami šio straipsnio kitime skyriuje.

2. Teismų tarybos konstitucinė doktrina kaip nuoseklus konstitucinės doktrinos tęstinumas (doktrinos plėtojimas siaurąja prasme)

Teisėjų tarybos¹⁵ – Konstitucijos 115 straipsnio 5 dalyje numatytos specialiosios teisėjų institucijos konstitucinės doktrinos raida rodo nuoseklią Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje formuojamą doktrinos raidą, grindžiamą Konstitucinio Teismo originaliu Konstitucijos nuostatų, jos principų aiškinimu, kuris, nekeičiant esminių interpretuojamų Konstitucijos nuostatų prasmės (ir esmės), yra nuosekliai papildomas tam tikrais elementais, praturtinančiais doktriną, kartu ir išskirtiną Teisėjų tarybos vaidmenį, užtikrinant konstitucinį teisėjų nepriklausomumo principą¹⁶.

Vertindami Teisėjų tarybos formuojamą konstitucinės doktrinos raidą, galėtume išskirti tris šios konstitucinės doktrinos raidos etapus. Pirmajam etapui priskirtume – Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimą, kuriame pradėta formuoti Teisėjų tarybos doktrina, šios institucijos vaidmuo formuojant teisėjų korpusą ir užtikrinant teismų nepriklausomumą; antrasis raidos etapas, skirtas šiai savivaldos institucijai stiprinti, turi būti siejamas su Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimu ir jame formuluojamais reikalavimais teisėjų savivaldos institucijai, ir trečiasis konstitucinės doktrinos raidos etapas, gerokai išplečiantis Teisėjų tarybos įgaliojimus, yra asocijuotinas su Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimo priėmimu. Be abejo, buvo ir kai kurių kitų Konstitucinio Teismo nutarimų, sprendimų, kuriais taip pat buvo aiškinamos Konstitucijos nuostatos, stiprinamas Konstitucijos 115 straipsnio 5 dalyje numatytos specialiosios teisėjų institucijos vaidmuo užtikrinant teisėjų nepriklausomumą kaip kertinį teisminės valdžios konstitucinį principą.

Kaip minėta, Teisėjų tarybos kaip konstitucinės teisėjų savivaldos institucijos konstitucinę doktriną Konstitucinis Teismas pradėjo formuoti Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime, kuriame buvo formuluojamos nuostatos, apribojančios vykdomosios valdžios galias (*inter alia*, Vyriausybės) formuojant teisėjų korpusą, išryškinant Teisėjų tarybos, kaip Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos, konstitucinio statuso elementus, kaip antai, kad speciali teisėjų institucija yra atsvara Respubli-

15 Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas savo aktuose Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją įvardija kaip Teisėjų tarybą, kurios teisinis statusas yra reglamentuojamas Teismų įstatyme.

16 Teisėjų tarybos vaidmuo yra svarbus mokslinės diskusijos klausimas (žr. Šinkūnas, 2012). Teisėjų tarybos kaip konstitucinės institucijos konstitucinė interpretacija Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarime plačiai aptarta Mirandos Borusevičiūtės straipsnyje (Borusevičiūtė, 2022).

kos Prezidentui kaip vykdomosios valdžios subjektui formuojant teisėjų korpusą. Konstitucinis Teismas teisminės valdžios savivaldą kildina iš teisminės valdžios visavertiškumo ir nepriklausomumo principų; teismų organizacinį savarankiškumą ir savivaldą – vertina kaip svarbias realaus teisminės valdžios nepriklausomumo garantijas, nes tik nepriklausoma teismų institucinė sistema gali laiduoti teismo organizacinį, o kartu ir teisėjo procesinį savarankiškumą (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas).

Kitas svarbus šios konstitucinės doktrinos formavimo etapas – 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas, kuriame Konstitucinis Teismas atskleidė ne tik šios institucijos vaidmenį sprendžiant teisėjų karjeros klausimus, santykį su Respublikos Prezidento įgaliojimais, bet ir suformulavo griežtus tokios institucijos sudėties reikalavimus – ji gali būti formuojama tik iš teisėjų, rinkimų pagrindu, išskyrus kai kuriuos *ex officio* teisėjus, įeinančius į šios institucijos sudėtį.

Konstitucinis Teismas formulavo Respublikos Prezidento konstitucinius įgaliojimus kreiptis į Teisėjų tarybą patarimo dėl klausimų, susijusių su teisėjų karjera, jų skyrimu, atleidimu iš pareigų, ir pabrėžė, kad šios institucijos įgaliojimai patarti Respublikos Prezidentui teisėjų karjeros klausimais vertintini kaip teismų nepriklausomumo garantija¹⁷.

Konstitucinis Teismas, plėtodamas doktriną, pažymėjo, kad konstitucinė teisėjų institucija yra profesiniu pagrindu formuojama svarbi teismo – savarankiškos valstybės valdžios – savivaldos elementas. Ji yra grindžiama tokiais konstituciniais imperatyvais kaip savavaldės teisminės valdžios decentralizuotumu, teisėjo nepriklausomumu, visų teisėjų vienodu teisiniu statusu vykdant teisingumą, teisėjo nepavaldumu vykdant teisingumą, demokratine šios specialios teisėjų institucijos formavimo tvarka. Konstitucinis Teismas konstatavo ir tai, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali teisėjų institucija nėra vienintelis Teismo, kaip savarankiškos valstybės valdžios, savivaldos elementas; savavaldė teisminė valdžia pagal Konstituciją negali būti pernelyg centralizuota; pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, paisydamas konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo, kitų Konstitucijos nuostatų, turi įgaliojimus įstatymu įtvirtinti ir kitas teisminės valdžios savivaldos institucijas. Taigi, Konstitucinis Teismas reikšmingai praplėtė konstitucinės specialios teisėjų institucijos sampratą, netapatinamas jos tik su viena teisėjų savivaldos institucija (t. y. Teisėjų taryba).

Išskirtinius Teisėjų tarybos, kaip Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios teisėjų institucijos, įgaliojimus Konstitucinis Teismas kildina iš Kons-

17 Vertindamas šią garantiją Konstitucinis Teismas 2006 m. gegužės 9 d. nutarime pabrėžė, kad tai yra viena iš priemonių, padedančių visų be išimties teismų teisėjams apsisaugoti nuo valstybės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų, kitų asmenų kišimosi į teisėjo ar teismų veiklą.

titucijoje įtvirtintų teisminės valdžios visavertiškumo, savarankiškumo, nepriklausomumo, konstitucinio valdžių padalijimo principų. Jos veikla turi būti grindžiama skaidrumo¹⁸, atsakingo valdymo principais. Šios specialios teisėjų institucijos konstitucinių įgaliojimų negali perimti ar pasisavinti joks pavienis pareigūnas, taip pat jokia kita institucija. Šios institucijos sprendimams Konstitucinis Teismas formuluoja tinkamo teisinio proceso reikalavimus, jos patarimai Respublikos Prezidentui turi būti racionališkai argumentuoti, motyvai turi būti aiškiai išdėstyti.

Trečiasis šios doktrinos raidos etapas sietinas su Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimu, kuriame ne tik buvo apibendrinta anksčiau formuluojama konstitucinės teisėjų savivaldos institucijos – Teisėjų tarybos, kaip Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios teisėjų institucijos, konstitucinė doktrina, šios institucijos konstitucinis statusas, bet ir išryškinti nauji išskirtiniai jos įgaliojimai, sprendžiant teisėjų atleidimo iš pareigų klausimus, nes nei Respublikos Prezidentas, kreipęsis į Teisėjų tarybą patarimo, nei Seimas, sprenddamas teisėjo atleidimo iš pareigų klausimus, negali iš naujo vertinti, ar tam tikras teisėjo poelgis (veika) buvo, ir spręsti, ar juo buvo pažemintas teisėjo vardas, nes priešingu atveju jie perimtų ar pasisavintų specialios teisėjų institucijos konstitucinius įgaliojimus, kas yra nesuderinama ir su konstituciniu teisėjo ir teismų nepriklausomumo principu, ir su Konstitucijos 5 straipsnyje įtvirtinta valstybės valdžių pusiausvyra, konstituciniais valdžių padalijimo, atsakingo valdymo principais. Taigi, Konstitucinis Teismas, interpretuodamas Konstitucijos 5 straipsnio nuostatas, sustiprino Teisėjų tarybos, kaip vienos iš teisminės valdžios konstitucinių institucijų, nepriklausomumo garantijas ne tik nuo vykdomosios, bet ir nuo įstatymų leidžiamosios valdžių, papildė konstitucinę doktriną.

Konstitucinio Teismo formuojamoje doktrinoje teisėjų savivaldos institucija įgyja daug platesnį teisėjų įgaliojimų neliečiamumo garantijos apsaugos vaidmenį, kuris ją artina ir prie kvaziteisminės institucijos, turinčios tikslą apsaugoti teisėjus nuo politiniais, populistiniais motyvais grindžiamų teisėjo įgaliojimų nutraukimo, vaidmens¹⁹.

Taigi, Konstitucinis Teismas, sprenddamas konstitucinės justicijos bylas, ir nuosekliai interpretuodamas Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalies nuostatas, formulavo teisėjų savivaldos institucijos – Teisėjų tarybos, kaip teisėjų nepriklausom-

18 Konstitucinis Teismas 2006 m. gegužės 9 d. nutarime pažymėjo, kad specialios teisėjų institucijos veikla turi būti skaidri, idant nei teismų sistemai, nei Respublikos Prezidentui, nei visuomenei nekiltų pagrįstų abejonių dėl formuojamo teisėjų korpuso.

19 Konstitucinis Teismas 2022 m. balandžio 15 d. nutarime daro nuorodą į Teismų įstatymo nuostatas, kad pagal Teismų įstatymo 90 straipsnio 9 dalį (2013 m. spalio 8 d. redakcija) teisėjas, nesutikdamas su atleidimu iš pareigų, turi teisę per vieną mėnesį nuo atleidimo dienos kreiptis į Vilniaus apygardos teismą; Teisėjų tarybos aktų turinio teisėtumo ir pagrįstumo vertinimas yra bylą dėl teisėjo atleidimo nagrinėjančio teismo kompetencijos dalykas.

mumą užtikrinančios institucijos, konstitucinės doktrinos bruožus, papildydamas naujais jos sampratą praturtinančiais elementais, nekeičiančiais esminių anksčiau suformuluotos konstitucinės doktrinos nuostatų, plėtojo konstitucinę doktriną, stiprinant Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios teisėjų institucijos įgaliojimus, kaip atsvarą kitoms valstybės valdžios institucijoms – Respublikos Prezidento ir Seimo priimamiems sprendimams.

3. Teisė kreiptis į teismą kaip absoliuti – nebyli reinterpretacija ar tiesiog pamiršta?

Teisė kreiptis į teismą kaip išskirtinė konstitucinė vertybė yra viena iš svarbiausių dažnai minimų konstitucinių teisių Konstitucinio Teismo formuojamoje konstitucinėje doktrinoje. Ji yra ir svarbus mokslinės doktrinos analizės objektas (*inter alia*, Birmontienė, 2021). Ne tik Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje²⁰, bet ir mokslinėje doktrinoje (Abramavičius, 2009) ilgą laiką asmens teisė kreiptis į teismą buvo traktuojama kaip *absoliuti*, neribojama teisė. Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad iš konstitucinio teisinės valstybės principo ir kitų Konstitucijos nuostatų kylantis imperatyvas, kad asmuo, manantis, jog jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi absoliučią teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą, kuris išspręstų ginčą, teisė kreiptis į teismą yra absoliuti. Asmens teisė kreiptis į teismą negali būti apribota ar paneigta, nes kiltų grėsmė vienai iš svarbiausių teisinės valstybės vertybių. Asmens teisės turi būti ginamos ne formaliai, o realiai ir veiksmingai tiek nuo privačių asmenų, tiek nuo valdžios institucijų ar pareigūnų neteisėtų veiksmų²¹.

Konstitucinis Teismas teisės kreiptis į teismą dėl asmens pažeistų teisių ir laisvių gynimo, kaip absoliučios konstitucinės teisės, konstitucinę doktriną pradėjo formuoti dar 2000–2004 m. nutarimuose. Jau nuo pirmųjų bylų, be kita ko, 1994 m. vasario 14 d. nutarime, Konstitucinis Teismas pradėjo formuoti konstitucinės teisės kreiptis į teismą doktriną. 1997 m. spalio 1 d. nutarime aiškindamas Konstitucijos 5, 30, 109 straipsnių nuostatas, konstitucinę teisę kreiptis į teismą aiškino kaip teisinėje valstybėje kiekvienam užtikrinamą galimybę savo teises ginti teisme tiek nuo kitų asmenų, tiek nuo neteisėtų valstybės institucijų ar pareigūnų veiksmų, ir pabrėžė, kad ypač svarbu tai garantuoti, kai kyla konfliktas dėl prigimtinių teisių ir laisvių (Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas). Ši teisė

20 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2005 m. vasario 7 d., 2006 m. sausio 26 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimai.

21 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d., 2000 m. gegužės 8 d., 2001 m. liepos 12 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimai.

minėtame Konstitucinio Teismo nutarime suprantama kaip viena iš pagrindinių žmogaus teisių gynybės garantijų, kurios įgyvendinimą lemia paties asmens suvokimas, kad jo teisės ir laisvės pažeidžiamos; niekas negali kliudyti asmeniui kreiptis į teismą (Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas).

Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarime ši teisė jau įvardyta kaip absoliuti, taigi, buvo pradėta formuoti teisės kreiptis į teismą kaip absoliučios neribojamos teisės konstitucinė doktrina. Teisės kreiptis į teismą kaip absoliučios konstitucinė doktrina toliau buvo vystoma reikšmingoje 2006 m. jurisprudencijoje²², pavyzdžiui Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarime, pabrėžiant teisėjo teisę ginti savo teises teisme, aiškinama, kad teisėjas, manantis, jog buvo nepagrįstai, neteisėtai atleistas iš pareigų, pagal Konstituciją turi teisę dėl savo pažeistos teisės gynimo kreiptis į teismą, teisė kreiptis į teismą yra absoliuti, ji negali būti dirbtinai suvaržoma arba pasunkinama ją įgyvendinti, kad šios teisės negalima paneigti, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokią teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens teisių ar laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme.

Papildomai jos neplėtojant šios konstitucinės doktrininės nuostatos pakartojamos ir vėlesniuose Konstitucinio Teismo aktuose, *inter alia*, Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarime, ši doktrina buvo, be kita ko, interpretuojama aiškinant baudžiamojo proceso nuostatas²³, pabrėžiamas teisės kreiptis į teismą absoliutumą pobūdis ir kt.

Teisės kreiptis į teismą kaip absoliučios sampratos pokyčių įvyko daug vėliau. Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 28 d. sprendime ir vėlesniuose aktuose, pavyzdžiui, 2018 m. gruodžio 14 d., 2019 m. kovo 1 d. nutarimuose, asmens teisės kreiptis dėl pažeistų teisių gynimo į teismą absoliutus pobūdis, papildomai neargumentuojant, nebeminimas, nors tradiciškai byloje po bylos kiti šią teisę apibūdinantys elementai yra minimi. Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarime teisėjo teisių teisminė gynība vertinant teisėjo galimybes skųsti Teisėjų tarybos aktų teisėtumą yra minima, vertinant teisėjo galimybes skųsti Teisėjų tarybos aktų teisėtumą, tačiau šios teisės absoliutumą aspektas nėra akcentuojamas.

Deja, Konstitucinis Teismas ir 2023 m. birželio 7 d. nutarime, kuriame išryškinta šios konstitucinės teisės svarba, nepasinaudojo galimybe grįžti prie anks-

22 Be kita ko, Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 26 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimuose.

23 Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarime nurodyta, kad *pirmosios instancijos teismo baigiamojo akto apskundimo instituto paskirtis yra ne tik teisinė atsakomybėn patraukto asmens (nuteistojo) teisių, bet ir kitų asmenų, inter alia, nukentėjusiojo, teisių ir teisėtų interesų, taip pat viešojo intereso, valstybės teisinės tvarkos gynimas ir apsauga*. Kai kurios šios doktrinos nuostatos iliustruojamos konkrečių konstitucinės justicijos bylų medžiaga Armano Abramavičiaus publikacijoje (Abramavičius, 2009).

čiau formuluojamos doktrinos ir *expressis verbis* pabrėžti teisės kreiptis į teismą absoliutumą²⁴.

Taigi, manytina, kad kai kurie svarbūs konstitucinės teisės kreiptis į teismą doktrinos elementai, deja, pakito ir teisė kreiptis į teismą kaip absoliuti dabartinėje Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje *expressis verbis* nebeminima. Tokį konstitucinės doktrinos pokytį galėtume vertinti ir kaip šios teisės doktrinos nebylią reinterpretaciją, nes tam tikri esminiai konstitucinės doktrinos elementai yra nutylimi. Pažymėtina, kad jokių argumentų dėl tokio konstitucinės doktrinos pokyčio Konstitucinis Teismas nepateikė. Taip pat pastebėtinas ir keistas Konstitucinio Teismo doktrininis užmaršumas neminint šios teisės absoliutumą, kuris matomas ir oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje: svarbiausios nuostatos 1993–2020 (Keturakienė ir kiti, 2021).

Pažymėtina, kad kai kuriose Europos Žmogaus Teisių Teismo bylose jau galėtume matyti tokios – absoliučios teisės ginti savo pažeistas teises kreipiantis į teismą teisės sampratos turinio elementų (*UAB Kesko Senukai Lietuva prieš Lietuvą*), tikėtina, jie grįš ir į Konstitucinio Teismo jurisprudenciją.

4. Atvirumas ES teisei kaip Konstitucijos interpretavimo principas. Reinterpretacija ar tolesnė plėtra?

Atvirumas tarptautinei ir ES teisei – svarbi konstitucinė tradicija. *Pagarba tarptautinei teisei ir visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams (taip pat ir principui pacta sunt servanda) yra svarbi Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas*²⁵. Konstitucinei teisei siekiant išlikti atvirai tarptautinės teisės įtakai, svarbu nustatyti ir šios įtakos ribas, kurių tarptautinė ir supranacionalinė teisė neturėtų peržengti. Tarptautinė, ES teisė išlieka svarbiu įkvėpimo šaltiniu Konstituciniam Teismui interpretuojant Konstitucijos nuostatas. Ir nors Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija savo cituojama paskutiniųjų metų Konstitucinio Teismo aktuose gausa pretenduoja ir į reikšmingesnę vaidmenį, tikėtina, kad ji ateityje netaps Konstitucijos nuostatų aiškinimo alternatyva.

Konstitucinės ir supranacionalinės, t. y. Europos Sąjungos (toliau – ES) teisės, santykis – vienas iš aktualiausių konstitucinės teisės klausimų. Esminis kons-

24 Konstitucinis Teismas 2023 m. birželio 7 d. nutarime interpretavo Konstitucijos 20 straipsnio nuostatas, kuriomis garantuojama asmens laisvės neliečiamybė, kaip labiau susijusias su Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies nuostatomis, ir konstatavo, kad pagal Konstitucijos 20 straipsnį, esant būtinybei įstatymuose nustatytais pagrindais bei tvarka riboti asmens laisvę, turi būti numatyta galimybė tokio ribojimo teisėtumą ir pagrįstumą patikrinti teisme.

25 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d., 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai.

titucinės teisės klausimas – kaip konstitucijos viršenybe grindžiamą nacionalinę teisę suderinti su ES teisės tiesioginiu taikymu ir prioritetu, kaip užtikrinti šių dviejų savo prigimtimi skirtingų teisės sistemų, besiremiančių nacionalinių teisės sistemų įvairove, europietiškos civilizacijos ypatumais ir vertybėmis, darnų funkcionavimą (Birmontienė, 2020). Lietuvos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarime suformuota tarptautinės ir ES teisės nekonkuravimo su Konstitucija doktrina (kolizijos taisyklė)²⁶ buvo ne kartą pakartota vėlesniuose Konstitucinio Teismo aktuose²⁷ ir ilgą laiką nekito. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra svarbi Lietuvos teisei aiškinti ir taikyti. Tačiau Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 20 d. sprendime (taip pat ir Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarime) ES teisė jau vertinama ir kaip tam tikrais atvejais Konstitucijos aiškinimo šaltinis²⁸, tai būtų galima vertinti ir kaip konstitucinės doktrinos reinterpretovimą. Konstituciniam Teismui pateikus atitinkamų argumentų, būtų galima plačiau vertinti tokią Konstitucinio Teismo pakitusią poziciją.

Vis dėlto, manytina, kad ilgametėje Konstitucinio Teismo formuojamoje oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje, lėmusioje, be kita ko, ir jurisprudencinės konstitucijos sampratos pripažinimą, Konstitucijos, kaip aukščiausios teisės, konstitucinės doktrinos aktualumas išlieka. Tikėtina, atsižvelgiant į šią doktriną, turėtų būti siekiama išsaugoti konstitucinės doktrinos tęstinumą, toliau plėtojant Lietuvos Konstitucijos nuostatų aiškinimo doktriną, vengiant šių skirtingų teisės sistemų tapatinimo, siekiant abiejų teisės sistemų suderinamumo, nepaneigiant konstitucijos viršenybės principo.

Pažymėtina, kad ir Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 8 d. sprendime (Nr. KT70-A-S65/2020) jau remiamasi anksčiau suformuluota, *inter alia*, 2006 m. kovo 14 d. nutarime suformuota tarptautinės ir ES teisės nekonkuravimo su Konstitucija doktrina.

26 Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarime nurodoma, kad „<...> Konstitucijoje ne tik yra įtvirtintas principas, kad tais atvejais, kai nacionalinis teisės aktas nustato tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruoja su nustatytoju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis, bet ir – Europos Sąjungos teisės atžvilgiu – yra *expressis verbis* nustatyta kolizijos taisyklė, įtvirtinanti Europos Sąjungos teisės aktų taikymo pirmenybę tais atvejais, kai Europos Sąjungos teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytoju Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia), išskyrus pačią Konstituciją“.

27 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarime, 2007 m. gegužės 8 d. sprendime.

28 Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 20 d. sprendime suformuluota nauja nuostata, kad Europos Sąjungos teisė yra Lietuvos Respublikos teisės, *inter alia*, Konstitucijos, aiškinimo šaltinis tose srityse, kuriose pagal Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1 straipsnį Lietuvos Respublika dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją. Toks doktrinos posūkis gali būti vertinamas ir kaip jos reinterpretavimas.

5. Konstitucijos interpretavimo laisvė ir virškonstitucinės nuostatos

Naujai formuluojama Konstitucijos nekeičiamųjų (amžinųjų) nuostatų doktrina²⁹ vertintina ne kaip reinterpretacija, bet kaip naujos originalios konstitucinės doktrinos formulavimas, tam tikras Konstitucinio Teismo laisvės interpretuojant Konstituciją, jos dvasių rezultatas. Ši doktrina gali būti gretinama ir su naujai Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime formuojama vadinamųjų virškonstitucinių pamatinių aktų doktrina – Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų doktrina³⁰, kuri vertintina kaip Konstitucinio Teismo Konstitucijos interpretavimo laisvė, kelianti tam tikrų klausimų, be visa ko, ir dėl santykio su Konstitucijos preambulės nuostatomis.

Manytina, kad Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas ir jame naujai formuluota Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų doktrina nederą ir su kai kuriomis pačios 1992 m. Lietuvos Konstitucijos nuostatomis. Pažymėtina, kad Lietuvos valstybingumas siekia šimtmečius ir negali būti siejamas tik su XX a. pradžios nepriklausomybės atkūrimu. Konstitucijos, kurios nuostatas aiškina Konstitucinis Teismas, preambulėje minima, kad esminius Lietuvos valstybės pamatus grindė ne tik Lietuvos Respublikos Konstitucijos, bet ir Lietuvos Statutai. Taigi, 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje formuluojamos nuostatos, kuriomis remiasi Lietuvos valstybės konstitucijų tradicijos, yra turtingesnės ir neapsiriboja minėtais pamatiniais konstituciniais aktais. Lietuvos konstitucinės teisės tradicijos ne tik atitiko konkretaus istorinio laikmečio Europos valstybių konstitucijų tradicijas, bet ir tam tikrais istorinės raidos laikotarpiais išsiskyrė konstitucinių idėjų reikšmės suvokimu, jų įteisinimo lygiu ir svarba, pagarba žmogaus teisėms. Taigi istoriniams formuluojamos konstitucinės doktri-

29 Konstitucinis Teismas 2014 m. liepos 11 d. nutarime, praplėsdamas Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarime formuluojamus principus, formulavo vadinamųjų amžinųjų konstitucinių nuostatų doktriną, kad prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, demokratija ir valstybės nepriklausomybė yra tokios konstitucinės vertybės, kurios sudaro Konstitucijos, kaip visuomenės sutarties, ir ja grindžiamo Tautos bendro gyvenimo, pačios Lietuvos valstybės pamatą. Niekas negali paneigti Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių šias pamatines konstitucines vertybes, nes tai reikštų pačios Konstitucijos esmės paneigimą.

30 Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime tokiems aktams priskirtini Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. nutarimas – Nepriklausomybės Aktas (kartu su 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės), 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos aktas „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės Atstatymo“, Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija – Konstitucinio Teismo nuomone, jie yra steigiamojo (atkuriamojo) pobūdžio aktai, pirminiai Lietuvos konstitucinės teisės šaltiniai, kurie niekada negali būti pakeisti ar panaikinti, įkūnijantys pamatinius konstitucinius principus – nepriklausomybę, demokratiją, prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė, įtvirtina ir besąlygiškai saugo šias konstitucines vertybes.

nos aspektams reikia gerokai atidesnio požiūrio, tai yra taikytina ir vadinamųjų virškonstitucinių aktų doktrinai, kuri labiau primena akademinės doktrinos formulavimą, nes tiek neįmanoma pakeisti, paneigti istorinių praeities konstitucinių nuostatų, tiek ir atgaivinti 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijos galiojimo.

Kaip kad pažymi Konstitucinis Teismas, Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nuostatos, įtvirtinusios ir įgyvendinusios nepakeičiamus pamatinius konstitucinius principus – nepriklausomybę, demokratiją, prigimtinį žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, turi virškonstitucinę galią; jų negali paneigti jokia Lietuvos valstybės konstitucija. Ši naujai formuluojama vadinamąją virškonstitucinę galią turinčių pamatinių aktų konstitucinių principų doktrina kelia klausimų ne tik dėl vadinamosios virškonstitucinės galios, jos santykio su Konstitucija kaip su aukščiausiaja teise, bet ir dėl minimų Lietuvos valstybės konstitucijų. Dėl hipotetiškai minimų Lietuvos valstybės konstitucijų turbūt buvo būtina paaiškinti, koku konstituciniu keliu tokios konstitucijos galėtų būti priimanamos.

Pažymėtina, kad dar Mykolas Romeris kritiškai vertino vadinamojo superkonstitucinio teisėtumo konkuravimą su konstituciniu teisétumu; konstituciniam teismui turi rūpėti konstitucijos nuostatai kaip aukščiausias teisétumo kriteriumas³¹ (Romeris, 1994, 144).

Išvados

Konstitucinės doktrinos tęstinumas suponuoja jos plėtrą ir atskleidžia, kiek laisvas yra Konstitucinis Teismas formuluodamas konstitucinę doktriną. Konstitucinės doktrinos plėtojimo procesas konstitucinėje jurisprudencijoje yra suprantamas ir kaip Konstitucinio Teismo originalus Konstitucijos nuostatų, jos principų aiškinimas, tokio aiškinimo tolesnis papildymas tam tikrais elementais, nekeičiančiais interpretuojamų nuostatų prasmės (ir esmės), ir kaip konstitucinės doktrinos reinterpretavimas, kai siekiant doktriną plėtoti susiduriama su neišvengiama būtinybe ne tik keisti tokio aiškinimo tam tikrus elementus, bet ir suteikti tokiam aiškinimui kitą, kartais ir priešingą prasmę, turinčią tam tikrą neigiamą emocinį Konsti-

31 „Esti nuomonių, kad be paprastojo įstatyminio teisétumo ir kvalifikuoto konstitucinio teisétumo arba konstitucingumo esąs dar kažkoks superkonstitucinis teisétumas, kuriam turėtų ir pati konstitucija nusilenkti ir kuris visą teisę apibrėžiaš tam tikrais pačiais aukščiausiais principais. <...> Ar iš tikrųjų gali ir ar turi vadovautis jais, kaip kriteriumais, konstitucinis teismas, sprenddamas įstatymų, kitų įstatymų leidėjo aktų ir eventuališkai tarptautinių sutarčių teisétumo klausimą? Rodos, aišku, kad ne, ir štai kuriais sumetimais. Visų pirma, konstitucijos teismas nėra joks abstraktinis ar tam tikrų teisingumo ir kitų jausmų tribunolas, bet yra teisminė konstitucijos apsaugos garantija; tad jis ir turi vadovautis tuo, kam apsaugoti ir garantuoti jis yra skiriamas. Jam turi rūpėti, kaip aukščiausias teisétumo kriteriumas, tiktai konstitucijos nuostatai <...>“ (Romeris, 1994, 144).

tucijos nuostatų, jos principų aiškinimo krūvį. Konstitucinis Teismas oficialiosios konstitucinės doktrinos interpretavimo ir reinterpretavimo pagrindus ir principus apibendrina ir iš esmės suformulavo 2006 m. konstitucinės justicijos byloje, jie pakartojami ir vystomi vėlesnėje konstitucinėje jurisprudencijoje.

Konstitucinio Teismo Konstitucijos interpretavimo laisvę, kuri yra ir viena iš konstitucinės doktrinos tęstinumo prielaidų, būtų galima aiškinti kaip objektyvių aplinkybių nulemtą subjektyvų Konstitucinio Teismo teisėjų Konstitucijos nuostatų ir principų vertinimą. Tokia Konstitucijos nuostatų, principų interpretavimo laisvė yra galima, jeigu grindžiama objektyviais svariais argumentais, siekiant Konstitucijos vientisumo, integralumo, joje įtvirtintų vertybių pusiausvyros, visuomenės ir valstybės gyvenimo teisinio pagrindo gyvybingumo.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje Teisėjų tarybos konstitucinės doktrinos raida galėtų būti vertinama kaip konstitucinės doktrinos plėtra siauruoju aspektu, kai konstitucinė doktrina yra formuluojama nuosekliai ir išsamiai plėtojant Konstitucijos nuostatų aiškinimą.

Kitaip vertintina teisės kreiptis į teismą kaip absoliučios doktrinos raida, kuri galėtų būti vertinama ir kaip nebyli konstitucinės doktrinos reinterpretacija, šios teisės absoliutumo požiūriu. Taip pat galėtų būti vertinama ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencijos, kaip teisės aiškinimo šaltinio, doktrininiai pokyčiai, siekiantys ją traktuoti kaip Konstitucijos aiškinimo šaltinį, nepateikiant tokio pakitusio aiškinimo argumentų.

Tam tikru aspektu kaip Konstitucinio Teismo Konstitucijos nuostatų interpretavimo laisvė galėtų būti vertinama nekeičiamųjų (amžinųjų) nuostatų doktrina, kitaip vertinama virškonstitucinių aktų doktrina, kuri labiau primena akademinės doktrinos formulavimą Konstitucinio Teismo aktuose.

Konstitucinio Teismo laisvės ribos formuluojant naują originalią (ar grindžiamą ir kitų demokratišnių valstybių konstitucinėmis tradicijomis) konstitucinę doktriną išlieka aktualiu klausimu, keliančiu diskusijų ne tik dėl tokios doktrinos turinio, bet ir dėl Konstitucinio Teismo, kaip vienintelio oficialiai aiškinančio Konstitucijos nuostatas, principus, Konstitucijos interpretavimo nuoseklaus tęstinumo.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 46-851.

Specialioji literatūra

1. Abramavičius, A. (2009). Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija* 3, 117, 21–40.

2. Barak, A. (2007). *Purposive Interpretation in Law*. Princeton University Press.
3. Barak, A. (2008). *The Judge in a Democracy*. Princeton University Press.
4. Birmontienė, T. (2007). Šiuolaikinės žmogaus teisių konstitucinės doktrinos tendencijos. *Konstitucinė jurisprudencija*, 1(5), 202–240.
5. Birmontienė, T. (2020). Konstitucinė teisė ir tarptautinė bei Europos Sąjungos teisė: kas diktuoja teisės sistemų sąveikos ribas? Iš: Žilinskas, J. ir kiti (2020). *XXI amžiaus iššūkiai tarptautinei teisei. Liber Amicorum Sauliui Katuokai*. Recenzuotų mokslo straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 71–101.
6. Birmontienė, T. (2021). Žmogaus teisių konstitucinės doktrinos plėtra: teisės į teismą metamorfozės. Iš: Tvaronavičienė A. ir kt. (2021). *Konstitucija ir teisinė sistema. Liber Amicorum Vytautui Sinkevičiui*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 109–137.
7. Birmontienė, T. (2022a). Teisėjų nepriklausomumo garantijos ir atleidimo (pašalinimo) iš pareigų pagrindai. Iš: Sudavičius B. (sud.) (2022). *Kelyje su Konstitucija*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 12–32.
8. Birmontienė, T. (2022b). Seimo kontrolierių konstitucinio instituto ypatumai. Iš: Bilevičiūtė E. ir kt. (sud.) (2022). *Administracinės teisės novelos. Liber Amicorum Algimantui Urmonui*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 103–125.
9. Breyer, S. (2015). *The Court and the World. American Law and Global Realities*. New York: Vintage.
10. Borusevičiūtė, M. (2022). Kaip Konstitucijos sergėtojai susilpnino aukščiausių grandžių bendrosios kompetencijos teismų teisėjų nepriklausomumo apsaugą. Iš: Sudavičius, B. (sud.) (2022). *Kelyje su Konstitucija*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilniaus universiteto leidykla, 33–52.
11. Gardos-Orosz, F., Szente, Z. (2021). *Populist Challenges to Constitutional Interpretation in Europe and Beyond*. Routledge.
12. Jarašiūnas, E. (2006). Jurisprudencinė konstitucija. *Jurisprudencija*, 12(90), 24–33.
13. Kūris, E. (2008). *Konstitucinė teisė kaip jurisprudencinė teisė: konstitucinė justicija ir teisės paradigmos transformacija Lietuvoje*. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga, socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius.
14. Mesonis, G. (2008). Kai kurie Konstitucijos interpretavimo aspektai: *expressis verbis* ribos. *Jurisprudencija*, 5(107), 19–27.
15. Mesonis, G. (2009). Keli Konstitucijos interpretavimo aspektai: vertybinių (moralinių) argumentų galimybės ir ribos. *Jurisprudencija*, 2(116), 45–59.
16. Mesonis, G. (2010a). *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai*. Vilnius: Registrų centras.
17. Mesonis, G. (2010b). Konstitucijos interpretavimo metodų tipologija. *Konstitucinė jurisprudencija*, 1(17), 199–214.
18. Mesonis, G. (2010c). Konstitucijos interpretavimo kokybės: „*common sense*“ ir mokslinė doktrina. *Logos*, 63, 68–79.
19. Mesonis, G. (2011). Subjektyvumo faktorius interpretuojant konstituciją. *Logos*, 68, 37–51.

20. Römeris M. (1994). *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. Vilnius: Pozicija.
21. Sinkevičius, V. (2005). Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos. *Jurisprudencija*, 67(59), 7–19.
22. Šileikis, E. (2006). Aktyvistinė konstitucinė justicija kaip subtili diskrecija inspiruoti teisinius modelius. *Jurisprudencija*, 12(90), 51–60.
23. Šinkūnas, H. (2012). Ar speciali teisėjų institucija turėtų būti sudaroma vien tik iš teisėjų? Iš: Švedas, G. (vyr. moksl. red.) (2012). *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 201–211.
24. Žalimas, D. (2018). Lietuvos Respublikos Konstitucija – jurisprudencinė Konstitucija. Iš: *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 252–334.

Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2023 m. balandžio 18 d. sprendimas byloje *UAB „Keskco Senukai Lithuania“ prieš Lietuvą*, pareiškimas Nr. 19162/19.

Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 13-221.
2. Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 20-537.
3. Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 91-2289.
4. Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 109-3192.
5. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 39-1105.
6. Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 54-1587.
7. Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 62-2276.
8. Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 53-2361.
9. Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 103-4611.
10. Konstitucinio Teismo 2004 m. vasario 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 26-822.
11. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 81-2903.
12. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 85-3094.
13. Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 105-3894.
14. Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 129-4634.
15. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 181-6708.
16. Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 19-623.
17. Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 113-4132.
18. Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 7-254.
19. Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 10-369.
20. Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 11-410.
21. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 30-1050.
22. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-1292.
23. Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 51-1894.

24. Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 65-2400.
25. Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 8 d. sprendimas. Byla Nr. 47/04.
26. Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 11-388.
27. Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 26-1200.
28. Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, Nr. 105-5330.
29. Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. *TAR*, 478.
30. Konstitucinis Teismas 2014 m. liepos 11 d. nutarimas. *TAR*, 10117.
31. Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarimas. *TAR*, 5147.
32. Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 20 d. sprendimas. Nr. KT21-S11/2017.
33. Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 8 d. sprendimas (Nr. KT70-A-S65/2020).
34. Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas. *TAR*, 7867.
35. Konstitucinio Teismo 2023 m. birželio 7 d. nutarimas. *TAR*, 11301.

Kiti šaltiniai

1. Keturakienė, A. ir kiti (sud.) (2021). *Oficialioji konstitucinė doktrina: svarbiausios nuostatos (1993–2020)* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/data/public/uploads/2020/10/oficialioji-konstitucine-doktrina-web.pdf> [žiūrėta 2023 m. kovo 12 d.].